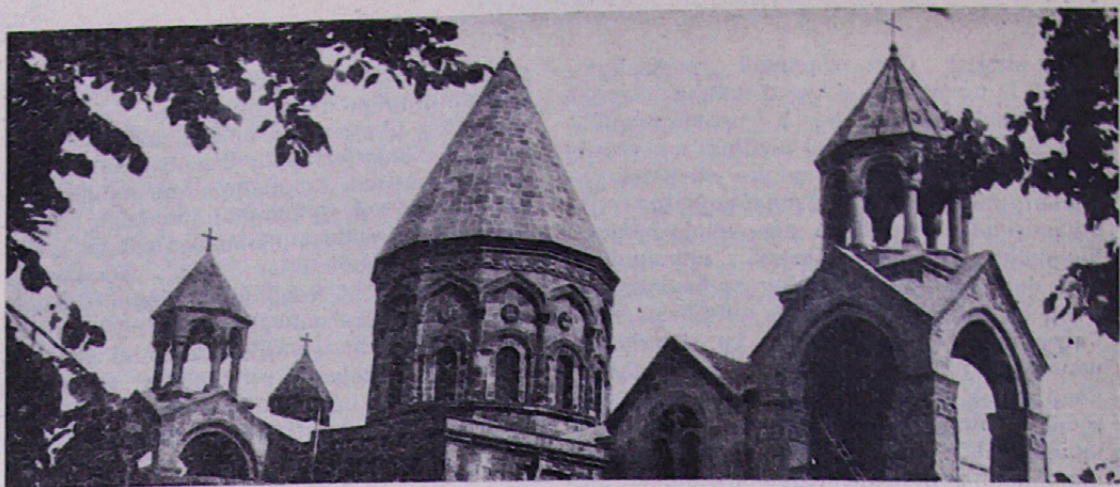

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

Ասած է. «Ծառն արմատով է ծառ և տունն հիմամբ է տուն»: Եթե ուզում ենք, որ ծառն աճի, գորանա, յուր նյութերն ու տերևներն էլ զարգացնեն, պետք է նորա արմատի զորացման վերա հոգանք, ժամանակին ջուրն անպակաս անելով և նրան շրջապատող հողն պարարտացնելով: Եթե ուզում ենք, որ մեր շինած տունն ամուր լինի, հեղեղից և փոթորկից երկյուղ չկրե, պետք է նորա հիմն ամուր ձգենք, ոչ ավազի այլ ժայռի վերա նրան դնենք: Այս անժխտելի ճշմարտություն է մարդկային կյանքի համար, ոչ թե միայն նյութական իրերի վերաբերությամբ, այլև հոգևոր ու քարոջական հաստատությանց վերաբերմամբ: Մարդու բոլոր կյանքի ղեկավարն է նորա դաստիարակության հիմն, եթե նա խախտու է և անհաստատ, այնպիսի մարդու կենցաղավարությունը կներկայացնեն տատանվող և փոփոխվող, ամեն բանից խռովող և ամեն կողմից շարժվող վիճակ. այնպիսին յուր գործունեության մեջ անհաստատ, յուր ուղղության մեջ փոփոխվող կլինի և ոչ միայն իրան անօգուտ, այլև այլոց վատ օրինակ կդառնա և գործքերին վնասակար, մանավանդ երբ նա որևէ հասարակական գործի գլուխ անցած է և ըստ բերման հանգամանաց ղեկավար իրանից ավելի ստոր մտավոր կարողություն ունեցողների, որոնք անգիտակցաբար հետևելով ի-

րանց առաջնորդին ի վնաս անձանց կգործեն: Այսպիսի դեպքերի օրինակներ նկատելի են ամեն հասարակությանց կյանքի մեջ և մանավանդ այնպիսաց մեջ, որոնք դեռևս սակավ զգացումն ունին և դատապարտված են միշտ հետևելու առանց կշռադատության նորակիրթ, անփորձ, թերուս և անձնապատան ղեկավարների ցուցմանց:

Այսպիսաց շարքում են մեծ մասամբ ներկայումս և մեր հայ հասարակությունը, որոնք ամենուրեք նոր սկսում են զարգացման ճանապարհի վերա կանգնիլ, բնագոյաբար զգալով կարևորությունը, փոխվելու մտավորապես և հոգևորապես, որպեսզի վերածնեն և ներկայիս հարկավոր ույժն ու խաղաղությունն ստանան և մարդկության առողջ ու գորեղ անդամաց կենակցեն և սոցա նման և սոցա պես գործեն ինքնուրույնությամբ: Այսպիսի ձգտման ժամանակ, երբ մարդս տեսնում է յուր ունեցածի ոչնչությունն և ձեռք բերելիք անհրաժեշտ պիտոյից անհունությունը, գործում է հափշտակությամբ, առանց խիստ կշռադատության և ընտրության. ուստի և հաճախ ընկնում է սխալմանց մեջ, և եթե ինքը այլոց էլ ղեկավարող է, քարշում է յուր հետ և սոցա ու սխալմանց մեջ ձգում: Որպեսզի մեր հասարակական գործիչք բարեմտության և բուռն ցանկության հետևանք եղող հափշտակությունից չղեկավարվին և

չսխալին և կամ որքան հնար է սակավ սխալին, պետք է միշտ հիշեն վերոհիշյալ «ծառն արմատով է ծառ և տունն հիմամբ է տուն» խոսքերն և իրանց պատվաստելիքը հայ ծառի բնի վերա պատվաստեն և իրանց հանձնելիք տան հիմն հայ ժայռի և ոչ ավազի վերա դնեն: Ամենքի ցանկությունն էլ բարի է. բայց այդ ցանկության իրագործման համար ընտրած միջոցներն են միայն սխալ. որով և ցանկությունն էլ անկատար է մնում և վնասն էլ վերա է գալիս:

Հայ ազգի մտավոր և հոգևոր կյանքի արմատն և հիմնն էլ Հշմիածինն է յուր հաստատություններով, առանց սորա հայությունն երեվակալելը ցնորք է, այնպես ինչպես առանց Վատիկանի ու պապության՝ կաթոլիկությունն երևակալելը: Հայ եկեղեցւոյ մայրը, արմատը, Միածնափշի տանարն է, ամենայն բարեկարգությունը այստեղից պիտի տարածվին բոլոր հայ եկեղեցւոյ մէջ, հայ մտավոր հաստատության հիմնն է. Աթոռույս ճեմարանն է, որ պիտի պատրաստե այլ դպրոցների համար, հնար եղածի չափ, ավելի զարգացած, հոգևոր և աշխարհիկ գիտությամբ զարդարված և որ ամենանշանակալորն է, հայ հոգւով դաստիարակված, իսկական մոր կաթամբ սնված, ուսուցիչներ և դեկավարներ: Նա պիտի տա և բանիքուն և ընդունակ եկեղեցական բարձրաստիճան և քարոզիչ պաշտոնյաներ, որոնք թե՛ ժողովրդոց հոգևոր պիտույքն պիտի հոգան, և թե՛ նրանց համաձայն հայ եկեղեցւո՝ անցա մոր ոգւովն հոգեպես դեկավարեն:

Այսպես ուրեմն էլ Հշմիածինն յուր հաստատություններով գոյով հայ ծառի արմատն՝ իրավունք ունի հոգացողության հայ ազգի հաստատությանց կողմից, որոնք նորա ճյուղերն են, ամեն մարդ ինքը կարող է լշռել և որոշել, որովհետև խնդիրն և տղայոց համար պարզ է:

Եթե ծառի արմատը թույլ է, չունի բավականաչափ կերակուր, հողի անպարարտ լինելու պատճառով, զիս՝որ կարող են նորա ճյուղերը սաղարթալից ու տերևալից լինել, բազմաթիվ ծաղկներով զարդարիլ և բերել պտուղ առատ և անուշահամ: Զէ՛ որ նորա արմատից կարևոր սնունդը չստանալով, կլինին մկազ և տակավ առ տակավ կչորանան: Հշմիածնից՝ հայ ծառի արմատից հեռացած հայությունն երևակալելը ցնորք է, ասացինք, և այդ անուշահամ պատմական փաստ է. ապացույցներ չե՛ն միթե այդ ճշմարտության բազմաթիվ հայ գաղթականությանց կորուստն ու անհետանալն աշխարհիս ամեն ծայրերում. և ինչիցն էր դոցա կորուստն, եթե ոչ էլ. Հշմիածնից՝ իրանց բնական արմատից անջատվելովը. վասնզի ծառն արմատովն է ծառ, առանց արմատի՝ կտրած

ծառի թարմությունը վաղանցուկ է, ինչպես և պատահեցավ հայ ազգի այն հասարակությանց, որոնք անջատվեցան իրանց արմատից՝ ս. Հշմիածնից և շուտով բոլորովին չորացան, խիլ դարձան ու կոխան լինելով փշրտեցան: Ծառ հեռու կերթայինք եթե մենք այս մասին մի առ մի փաստեր առուջ բերելու լինեինք, նամանականդ որ այդ ավելորդ էլ է, որովհետև այդ փաստերն ամեն իսկ աշակերտի հայտնի են, որ յուր ազգի պատմությունը ունել է կամ ամեն հայի, որ հայ գրքերի ընթերցանությամբ զբաղվել է:

Ուրեմն եթե հայ ազգը կամենում է իբրև առանձին հայ հոգևորապես և մտավորապես ապրել. բայց ապրել, ինչպես ապրում են մարդկության ընտիր անդամները կազմող ազգերն, նպաստելով յուր և ընդհանուրի բարօրության հոգևոր դաստիարակությամբ և մտավոր զարգացմամբ, պետք է նա՝ հայ ազգն, առանձին ուշադրություն դարձնէ ս. Հշմիածնա՝ յուր արմատի վերա. հոգա սորա, ամեն միջոցները գորացնելու, կազուրելու իբրև արմատի, որպէսզի սա էլ կարողանա հայ ազգի մասերին իբրև յուր ճյուղերին առատ և առողջարար կաթը ջամբել, գորացնել նրանց, ծաղկեցնել և առատ ու անուշահամ պտուղներ բերել տալ: Այս մասին որքան պարտք կա մտածելու և հոգալու հայ եկեղեցական դասի վերա, կրկնապատիկ ավելի պարտք կա հոգալու այդ մասին և ամբողջ ազգի վերա և ձգտումն դեպի այս գաղափարի իրագործումն ոչ թե կենտրոնացումն է բոլոր միջոցների մի տեղում, այլ միայն գորացնում է այն աղբյուրը, որ յուր առատ և զովարար վճիտ ջրով պիտի զովացնէ բոլոր ազգի հոգևոր ծարավը: Ազգի տվածը աղբյուրում չպիտի մնա, այլ էլի տոկոսոյք պիտի վերադառնա դեպի նա, բայց ավելի հարմարեցրած նորա ճաշակին և իբրև սրնընդարար կերակուր և դյուրամարս նորա ստամոքսի համար: Ի՞նչ է հայ ազգի ներկա ամենակարևոր պահանջն, եթե ոչ դաստիարակությունն ազգային-կրոնական հոգւով և գիտությոն: Նրան հարկալոր են քարոզիչներ հայ եկեղեցու հոգւով զարգացած և գիտությանց ներկուտ ուսուցիչներ, նույն ուղղությամբ: Երկուսի աղբյուրն էլ պիտի լինի ս. Աթոռս յուր հաստատություններով: Իրավ է գիտությունը ամենուրեք մի են. նոքա ընդհանուր մարդկության սեպականությունը են և ամեն ազգերի, մտավոր, բարոյական և նյութական կյանքի բարօրության ծառայելու համար են: Բայց նոքա լոկ միջոցներ են, որոնք յուրաքանչյուր ազգ պիտի գործ դնէ յուր առանձնահատկությունը կազդուրելու, իր գոյությունն ապահովելու՝ համար և ոչ ի կորուստ սոցա: Գիտությունը և արհեստը ամեն բարեկիրթ երկիրներում նույնն են և

գրեթե միևնույն զարգացման աստիճանի վերա են գտնվում, բայց ֆրանսիացին նույն գիտություններով ապրում է իբրև ֆրանսիացի, ռուսը նույն գիտությունով ապրում է իբրեւ ռուս և գերմանացին՝ իբրև գերմանացի, ուստի և հայն էլ նույն գիտությունները ստանալով պետք է ապրի իբրև հայ: Ֆրանսիացին գերմանական գիտություն ուսանելով, չէ դառնում գերմանացի և ընդհակառակն, որովհետև ևնցանից յուրաքանչյուրն ունի առանձնահատկություն, որոց հիման վերադաստիարակվում է և որոց զարգացման նպաստում են գիտությունը: յուրաքանչյուրն ունի յուր հայրենիքն, որ սուրբ է նորա համար և որ նորա հոգացողության և խնամոց առարկան է, նորա հոգվով, նորա կյանքով է նա ապրում: Հայի հայրենիքն էլ այսօր իբրև կրոնական ազգի, ս. էջմիածինն է, առանց սորա հայություն չկա, առանց սորա հայ ազգի գոյությունն այսօր անհասկանալի է: Հայրենիքից զրկված ֆրանսիացին և գերմանացին օտարանում է հաճախ յուր ազգից

և օտարի մեջ ձուլվում, էջմիածնից զրկված հայերն էլ օտարաց մեջ ձուլվել են և կորել: Գիտությանց հետ և ազգայնության ոգին պետք է տիրե մարդուս սրտին, որ միայն հայրենիքումն է և նորա հիշատակաց մեջ: Այսօր հայի հայրենիքն յուր եկեղեցին է. սորա կեդրոնը ս. էջմիածինն. այստեղ է նորա հոգին ապաստում: Ուստի և այն հայն որ յուր սրտի զգացմանց առարկա չէ անում էջմիածինն և յուր պարտքը դեպի նա չէ ճանաչում, լինի նա թե եկեղեցական թե աշխարհական, շեղվում է հայությունից, իսկ նա, ով անտարբերությամբ, չենք ուզում անել թշնամությամբ է նայում ս. էջմիածնա վերա, այդպիսին մայրատյաց զավակ է. հայ ազգի անդամությունից դուրս է: Հայ ազգը դարավոր հիվանդ է. ս. էջմիածինն է նորա Պրոպատիկե ավագանը: Այստեղ է նորա հոգեվոր բժշկության աղբյուրը: Այսպես պիտի մտածե հայ ազգն և նրան բարի կլինի աշխարհիս երեսին:

(«Արարատ», 1888, էջ 216—220):

